

Horváth Andrea • Kövér Lajos
Horváth Levente Attila • Pelyach István

TÖRTÉNELEM

A kora újkortól a polgári átalakulásig

6

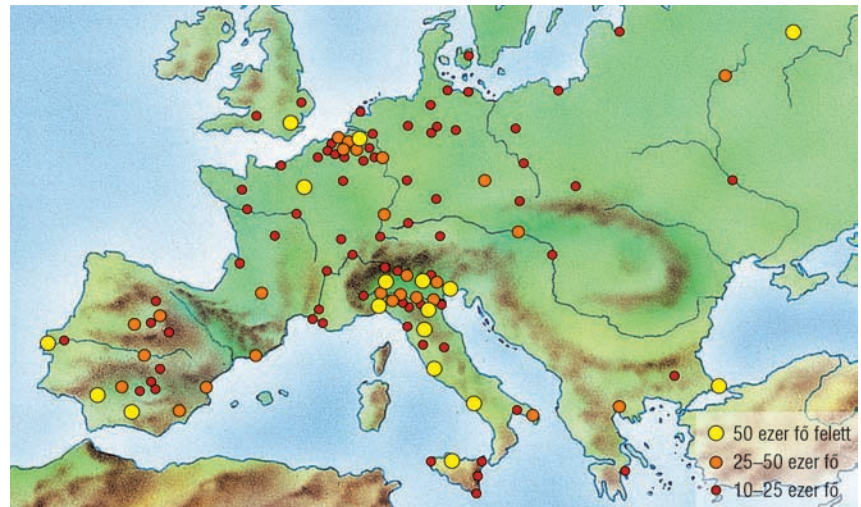

Mozaik Kiadó – Szeged, 2013

11 A világgazdaság kialakulása

- Melyek a céh jellemzői?
- Milyen árukat szállított a középkori távolsági kereskedelem?

46.1. Európa jelentősebb városai a 16. század elején. A történelmi atlasz segítségével nevezd meg, melyek azok a területek, ahol a legsűrűbben található népes városok! Európa mely részein kevés a jelentős város? Az atlasz alapján nevezd meg néhány 50 főnél nagyobb népességű várost!

EURÓPA GAZDASÁGI ÖSSZEKAPCSOLÓDÁSA

A 15. század végétől jelentős változások zajlottak a távolsági kereskedelemben. A luxuscikkek helyett **élelmiszereket, iparcikkeket, nyersanyagokat szállítottak** a kereskedők. A Földközi-tenger elvesztette korábbi vezető szerepét. A kereskedelem központja Nyugat-Európa atlanti-óceáni partvidékére helyeződött át.

A változások oka az volt, hogy Nyugat-Európában a **népesség növekedésnek indult**. A mezőgazdaság nem tudott eleget termelni, ezért **élelmiszerhiány alakult ki**. A középkorban ilyenkor a lakosság megfogyatkozott, mert például az éhezõ emberek között járványok pusztítottak. Most azonban más történt. A **kereskedők nagy mennyiségű élelmiszert hoztak be**, elsősorban **Közép-Európából**. Mindezekért **cserébe iparcikkeket szállítottak**.

46.2. Kikötőváros ábrázolása egy korabeli rajzon. Figyeld meg a képen látható hajókat!

A MANUFAKTÚRÁK LÉTREJÖTTE NYUGAT-EURÓPÁBAN

Mivel Nyugat-Európa iparcikkeket adott az élelmiszerért cserébe, ez ösztönzőleg hatott az ipari termelésre. **A céhek már nem tudták kielégíteni ezt a megnövekedett keresletet, ezért az ipari termelés új formái alakultak ki.** Közülük a manufaktúra vált a legjelentősebbé.

A manufaktúra olyan vállalkozás, amelybe **a tulajdonosok pénzt, azaz tőkét fektetnek be.** A befektetett pénzen nyersanyagokat vásárolnak, valamint **bérmunkásokat* alkalmaznak,** akik elkészítik a terméket. A tulajdonosok a kész áru eladásából **hasznot remélnek.** Ez azt jelenti, hogy az áruért kapott pénz több lesz, mint a kiadás.

A manufaktúrákban – a céhekhez hasonlóan – **kézi erővel dolgoztak.** **A munkafolyamatot** azonban **részekre bontották,** nem egy ember készítette el a terméket az elejétől a végéig. **A munkamegosztás miatt lett a manufaktúra jóval termelékenyebb a céhnél.**

Kezdetben a tőkés vállalkozók falusi, céhen kívüli iparosoknak adták ki a nyersanyagot, s azt velük dolgoztatták fel. Később már saját üzemeket is létrehoztak. A céhszabályok megszűntek, **megindult a verseny.** A manufaktúrák minél több és minél olcsóbb áru előállítására törekedtek.

A VILÁGGAZDASÁG LÉTREJÖTTE ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

A nagy földrajzi felfedezések következtében a kereskedelmi kapcsolatok kibővültek. **Eddig a Föld különböző területei egymástól elzártan fejlődtek, most azonban megkezdődött gazdasági összekapcsolódásuk.** Európa gazdasága a gyarmatosítás következményeként összefonódott Amerika, Afrika és Ázsia egyes területeivel. Világméretűvé vált a termelés és a kereskedelem, megkezdődött **a világgazdaság kialakulása.**

Kémek a hajón

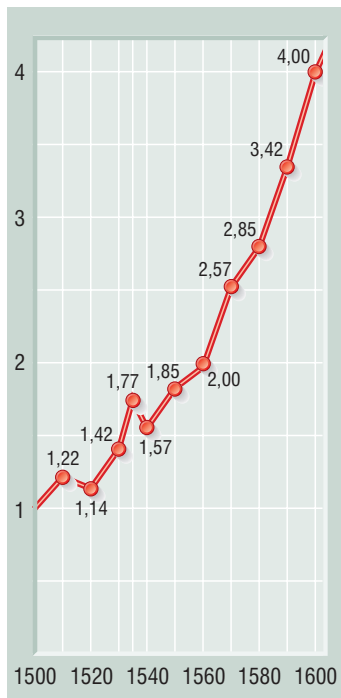
A tengeri kereskedelem egyik legfontosabb célpontja a fűszerek hazája, az ázsiai szigetvilág volt. A vállalkozók a befektetett pénzüknek akár a négyszeresét is visszakaphatták egy-egy út végén. A fűszer-kereskedelmet a portugálok irányították. Az odavezető útvonalat is gondosan titkolták.

A hollandok ezért kémeket küldtek a portugál hajókra, de még a két legügyesebb emberük is lelepleződött. A portugálok azonban nem végezték ki őket, hanem váltságdíj fejében elmehtek.

Ez döntő hibának bizonyult, ugyanis az így megismert útvonalon a 16. század végén a holland hajók áradata is megindult a fűszerekért.

47.1. A rajzon látható manufaktúrában székeket gyártanak. Milyen eszközöket és munkafolyamatokat ismersz fel?

48.1. A közszükségleti cikkek árának változása Spanyolországban a 16. században (az 1500-as árszintet 1-nek véve). Hányszorosára növekedtek az árak a század végére? Folyamatos volt-e az árnövekedés?

48.2. A világkerkedelem legfontosabb útvonalai a 16. században. Olvasd le a térképről, milyen árukat szállítottak az egyes földrészek között!

Nyugat-Európa egyes területein felgyorsult a gazdasági fejlődés. Itt nőtt az ipari termelés, fellendült a kereskedelem. A vállalkozók egymással versenyezve törekedtek a minél nagyobb haszon megszerzésére. Sokszor **bankárok adtak nekik kölcsönt**, azaz hiteleztek **pénzt** ezekhez **a vállalkozásokhoz**.

A fejlődésnek azonban voltak árnyoldalai is. A gyarmatokról sok nemesfém érkezett, melyből egyre több pénzt vertek, így a pénz értéke csökkent. Emiatt, valamint az élelmiszerhiány hatására **az árak gyorsan növekedtek**. Ezt a jelenséget árforradalomnak nevezzük. A népességnövekedés miatt sokan kerestek munkát, így **olcsóvá vált a munkaerő**. Az alacsony bérek és a növekvő árak miatt **az emberek nagy része elszegényedett**. Ráadásul nem mindenki kapott munkát, ezért **megnőtt a koldusok száma**.

Egy velencei kereskedő és bankár naplójából olvashatsz részleteket a 16. század elejéről. Milyen hatással volt az itáliai városra az Indiába vezető új hajóút felfedezése?

„Ha ez az utazgatás még tovább tart, ami véleményem szerint könnyen lehetséges, Portugália királya a pénz királyának nevezheti magát. Ugyanis mindenki ezt az országot keresi fel, hogy áruhoz jusson, s így pénzét Portugáliában hagyja. [...] Mikor ez a hír Velencében ismeretessé vált, az egész város nagy lázba jött, és általános volt az izgalom amiatt, hogy éppen a mi időnkben találták meg ezt az utat, melyről a régiek és őseink még soha nem hallottak. [...] Velence városa azt a hírnevet és tekintélyt, melynek jelenleg örvend, csak a tengernek köszönheti, azaz a tengeri szállításoknak. Ezek révén a város gályái és egyéb hajói évenként oly nagy mennyiségű árut szállítottak ide, hogy [...] az egész világ aránya Velencébe özönlött, hogy itt minden szükséges árut megvásároljanak és termékeiket is eladják. [...] Azonban most, hogy megtalálták azt az új portugál útvonalat, Portugália királya mindezeket az árukat Lisszabonba [a fővárosba] fogja szállíttatni. [...] E hírre Velencében az összes áru értéke nagy mértékben esett.”

1. Hasonlítsd össze a középkori és az új távolsági kereskedelmet! Milyen árukat szállítottak, és melyik útvonalakon?
2. Készíts rajzos vázlatot arról, hogy milyen gazdasági kapcsolat alakult ki Nyugat- és Közép-Európa között!
3. Hasonlítsd össze a manufaktúrát a céhhel! Kik dolgoztak bennük? Mi jellemezte a munkafolyamatot? Hogyan viszonyultak a versenyhez?
4. Magyarázd meg, hogy miért beszélhetünk a világkerkedelem kialakulásáról!
5. Hogyan alakultak az árak és a bérek a nagy földrajzi felfedezések utáni időszakban?
6. Tervezz meg egy 16. századi tengeri kereskedelmi utat! Hova és milyen áruért mennél? Mi szükséges az úthoz? Mekkora hasznot remélsz?

12 A vallás megújulása

- Mikor történt az egyházzakadás a középkorban? Melyik két egyház alakult ki ekkor?
- Ki találta fel a könyvnyomtatást? Miért volt ez jelentős találmány?

A REFORMÁCIÓ KEZDETE

„Mikor a pénz a ládikába hullik, a lélek a tűzből menten kiugrik” – ezzel a versikével biztatta egy német szerzetes az embereket búcsúcédulák vásárlására. A búcsú a bűn miatt kiszabott vezeklés elengedését jelentette, így a bűnösök megszabadulhattak a túlvilági tisztítóútól*.

A pénzért árusított búcsú valójában a fényűző életet folytató pápa és egy eladósodott német érsek bevételét növelte. **A búcsúcédulák árusítása ellen lépett fel** egy német egyetemi tanár, **Luther**, aki szerzetesként maga is az egyházhoz tartozott. **1517-ben** a németországi Wittenbergben **vitára bocsátotta 95 tételét**. **Ezzel elindult a reformáció**, a római (katolikus) keresztény egyház megújításáért kibontakozott mozgalom.

Luther szerint a bűnt egyedül Isten bocsáthatja meg. Az ember akár közvetlenül is fordulhat Istenhez, így **nincs szükség az egyház közvetítésére.** **Az egyháznak vissza kell térnie a szegénységhez**, vagyonát és földbirtokait szét kell osztania. Mivel **a hit alapja a Biblia**, ezért **fontosnak tartotta, hogy az egyházi szertartások a latin helyett minden nép saját nyelvén folyjanak.**

Luther **nézetei futótűzként terjedtek** a német határokon túl is. **Ezt Gutenberg találmánya, a könyvnyomtatás is elősegítette.** A nyomdának köszönhetően ugyanis gyorsan és nagy példányszámban lehetett terjeszteni ezeket az eszméket.

Luther csak a római egyházat akarta megújítani, de szándékától függetlenül újabb egyházzakadás következett be. A Biblia önálló értelmezése miatt a reformációnak több irányzata alakult ki.

49.2. A búcsúcédulák árusításának korabeli ábrázolása

49.1. Luther Márton, a hitújító

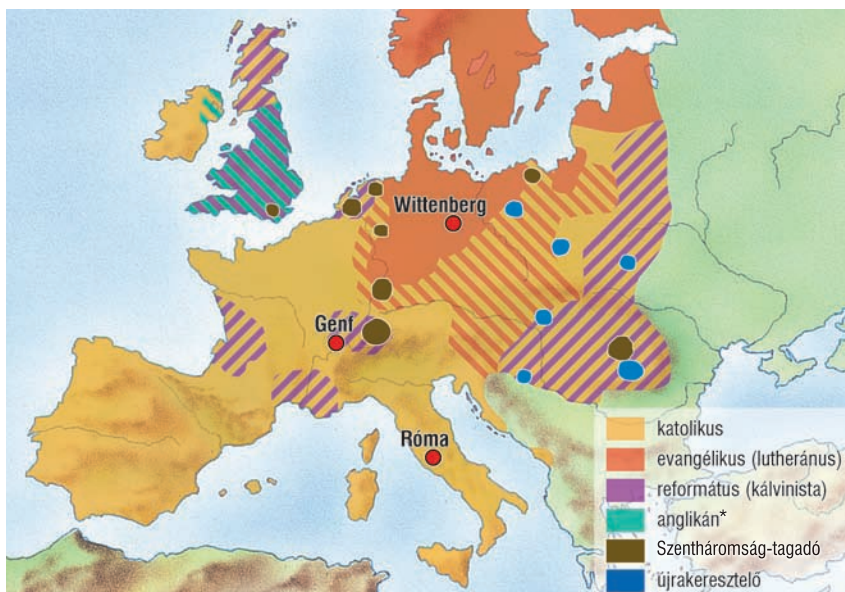
49.3. Az alábbi képen Luther látható az ördög kezében. A gúnyrajzot ellenfelei készítették. Nézd meg alaposan! Mit akartak kifejezni vele?

50.1. Kálvin János, a svájci reformátor

50.2. A reformáció elterjedése a 16. század közepén

A REFORMÁCIÓ IRÁNYZATAI

A Luther tanait követő hívőket lutheránusoknak nevezzük. Ők hozták létre az evangélikus egyházat. A lutheránusok csak a Bibliát tekintették az igazság forrásának. Nem ismerték el a pápa hatalmát, és megengedték papjaik számára a házasságot.

Egy svájci városban, Genfben prédikált egy másik hitújító, **Kálvin**. Ő híveit takarékosra, szorgalmas munkára szólította fel. A templomokból száműzte a pompát, a „festett képeket”. Minden egyházi közösséget önállóan tekintett, amely maga választja meg lelkipásztorát. Kálvin követőiből alakult ki a református egyház.

Egy másik irányzat képviselői, az **újrakeresztelők azt tanították, hogy az embereket felnőttkorukban kell megkeresztelni.** Szerintük ugyanis Krisztus tanait megismerve kell dönteni a keresztség vállalásáról.

A Szentháromság-tagadók azt vallották, hogy Jézus nem azonos Istennel és a Szentlélekkel. Az irányzat követői **Magyarországon az unitárius egyházba tömörültek.**

A reformáció híveit összefoglalóan **protestánsoknak nevezzük.** Ez arra az eseményre utal, amikor Luther hívei a német birodalmi gyűlésen protestációt, azaz tiltakozást fogalmaztak meg üldöztetésük miatt.

A KATOLIKUS MEGÚJULÁS

A protestáns irányzatok terjedésével megindult a küzdelem a hívekért, s ez megújulásra készítette a pápa által vezetett római katolikus egyházat is.

A katolikus megújulás, amelyet ellenreformációnak is hívnak, **új alapokra helyezte a papnevelést. Megalakult a jezsuita* rend,** amelynek tudós szerzetesei sok országban segítettek a katolikus egyház megerősödését. A megújulást jelezte az is, hogy **egyre több pap szentelte életét a szegények segítésének.**

Luther életéből

A fiatal Luther bölcsészeti tanulmányokat folytatott, amikor fordulat állt be életében: egy viharban életveszélybe került. Ekkor megfogadta, hogy ha megmenekül, akkor szerzetes lesz. Be is lépett az Ágoston-rendiek közé.

Pappá szentelése után Rómába utazott, ahol megfigyelhette a pápai udvar fényűző, erkölcstelen életét. Később Wittenbergben az egyetemen lett professzor. Itt lépett fel a búcsúcédulák árusítása ellen, elindítva ezzel a reformációt.

1521-ben a német császár maga elé idézte, és felszólította, hogy vonja vissza tanait. Luther nem rettent meg, hanem így válaszolt: *„Visszavonni nem tudok, de nem is akarok semmit. Mert sem nem bátorságos, sem nem tanácsos dolog a lelkiismeret ellen cselekedni. Isten engem úgy segítjen! Ámen.”*

A REFORMÁCIÓ KÖVETKEZMÉNYEI

Az eltérő hit szembeállította az embereket. Sokan estek a vallásüldözések és a vallásháborúk áldozatául.

A katolikus egyház felélesztette az inkvizíciót*. Ennek az intézménynek a feladata az eretnekek elleni küzdelem volt, akiket gyakran ítélték máglyahalálra. De arra is találunk számos példát, hogy protestánsok léptek fel erőszakkal a más nézetet vallókkal szemben.

A reformáció ugyanakkor elősegítette a művelődés fejlődését. A Bibliát több nemzet nyelvére is lefordították. A nyomdák egyre nagyobb számban jelentettek meg irodalmi műveket. **Új iskolákat alapítottak.** Növekedett az olvasni tudók száma, bár még az e téren legfejlettebbnek számító Angliában is csak minden negyedik ember tudott írni és olvasni.

Az alábbiakban Luther 95 tétele közül idézünk néhányat. Milyen érveket hoz fel a búcsúcédulák árusítása ellen?

„6. A pápa nem bocsáthat meg egy vétket sem, legfeljebb kihirdeti és megerősíti az Isten bocsánatát, vagy pedig bocsánatot oszt bizonyos, az ő hatáskörébe tartozó esetekben [...].

43. Fel kell világosítani a keresztényeket, hogy helyesebb dolgot művel az, aki a szegényeket támogatja vagy a szűkölködőket segíti, mint aki búcsúcédulát vásárol. [...]

45. Fel kell világosítani a keresztényeket, hogy aki szűkölködőt lát, és annak elkerülésével búcsút vásárol, nem a pápa búcsúját nyeri meg, hanem Isten haragját vonja magára.”

51.1. A Szent Bertalan-éji mészárlás Párizsban mintegy két-háromezer áldozatot követelt

51.2. A Bibliát először Luther fordította le német nyelvre. Olvasd le a kiadás dátumát (római számokkal írták az utolsó sorban)!

A Szent Bertalan-éj

Franciaországban is fellángoltak a vallási harcok. A megbékélést szolgálta 1572-ben a protestáns Bourbon Henriknek és a katolikus király húgának házassága. Az esküvő után néhány nappal azonban a királyi udvar merényletre adott utasítást egy protestáns főúr és néhány híve ellen. Ezt Szent Bertalan-éjjelén (augusztus 24.) hajtották végre.

A nyomorgó és feltűzlett párizsi nép félreértette a helyzetet, és három napig tartó eszeveszett öldöklésbe kezdett. A királyi család féltelmében bezárkózott az egyik palotájába. A protestánsok üldözése vidékre is áterjedt, a harcok újra fellángoltak.

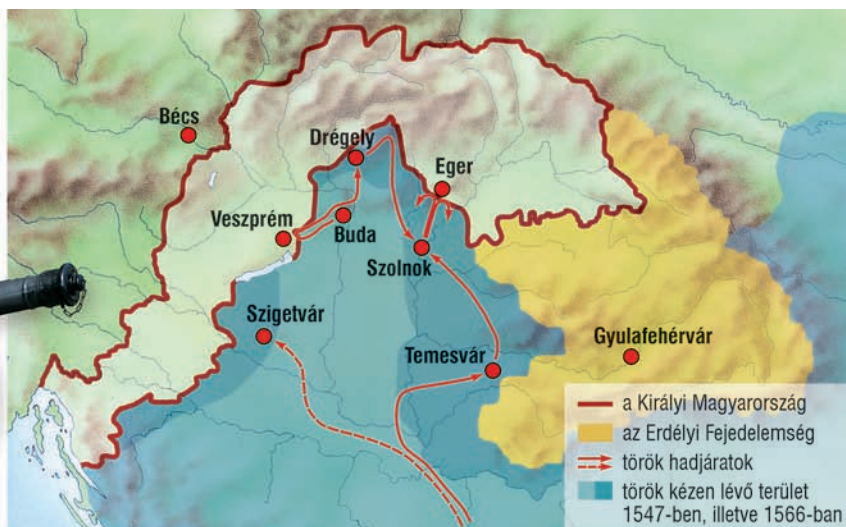
1. Mikor és hol kezdődött a reformáció? Luther tanai közül melyek sértették szerinted leginkább a főpapok érdekeit?
2. Sorold fel a reformáció főbb irányzatait és a belőlük kialakult egyházak mai elnevezését! Kik a protestánsok?
3. Melyek voltak a katolikus megújulás jelei?
4. Milyen következményei voltak a reformációnak?
5. A 16. században bontakozott ki a képzőművészet mozgalma, akik a templomokban elpusztították a szentképeket. Szerinted a reformáció melyik irányzatához tartozhattak?

19 A várháborúk kora

- Hol és mikor jött létre az első végvárrendszer Magyarországon?
- Mikor foglalta el a török Budát? Hogyan történt ez?

80.1. Korabeli ágyú. Ma Egerben, a vármúzeumban látható

80.2. A három részre szakadt ország az 1566-os török hadjáratot követően

BUDA ELESTE UTÁN

Amikor **1541-ben** Szulejmán szultán kivonult az országból, **még csak Buda volt török kézen. A törökök ezután sorra elfoglalták az ország középső területének várait.** Néhány év alatt oszmán uralom alá került például Szeged, Pécs, Fehérvár (a mai Székesfehérvár) és Esztergom is.

Ezután rövid békeidőszak következett. Ezt kihasználva lázas sietséggel folyt a magyar várak megerősítése, átalakítása. Ezeknek az erősségeknek ugyanis alapvető szerepük volt a korabeli hadászatban: aki a várat birtokolta, az uralta a környező területet is.

A VÁRHÁBORÚK

Az újabb török támadás 1552-ben indult meg. Az egyik sereg vezére, **Ali budai pasa** először **Veszprémet foglalta el**, majd észak felé indult.

Drégely várát Szondi György védte mindössze 150 emberével a sokszoros túlerő ellen. A kastélyból átalakított gyenge vár tornya hamar összeomlott az ágyúzástól. Ali pasa megadásra szólította fel Szondit, de őt elutasította. Két apródját Alihoz küldte, hogy viselje gondjukat. Maradék értékeit máglyára hordatta, jó lovait maga szúrta le, hogy ne kerüljenek török kézre. Az utolsó roham alatt maga is megsebesült. Térdre rogyva is folytatta a harcot, amíg egy golyó halálra nem sebezte. Ali pasa is tisztelte ellenfele hősiességét, ezért kívánsága szerint a várral szemközi domboldalon temettette el.

80.3. Az egeri vár védőinek tiszteletére állított szobor. Középen Dobó István alakja látható

A Drégellyel szomszédos várak katonái azonban másképp cselekedtek, mint Szondiék. A török közeledtének hírére elhagyták váraikat, így azok harc nélkül kerültek Ali kezére.

Eközben a szultán főerege Ahmed pasa vezetésével Temesvár ellen indult. Losonczy István, a kapitány egy hónapig tartotta a várat. A törökök addig lőtték a falakat, amíg szinte a földig rombolták. Az élelem és a lőpor napról napra fogyott. Ebben a súlyos helyzetben érkezett Ahmed ajánlata, hogy adják fel a várat. A pasa cserébe esküvel ígérte, hogy az ostromlottak szabadon elvonulhatnak fegyvereikkel és javaikkal együtt. A várkapitány ezt először elutasította, de a város lakói és a zsoldosok arra kényszerítették, hogy adja át a várat. A törökök azonban nem tartották be az ígéretüket. Megtámadták az elvonulókat, rabolni és fosztogatni kezdtek. Ezt látva Losonczy megfúvatta a trombitákat: végső küzdelemre szólította fel katonáit. Ő maga is bátran harcolt, amíg halálos sebet nem kapott.

Ali pasa és Ahmed pasa serege Szolnok alatt egyesült. Könnyűszerrel bevették ezt az erősséget is, mert a katonák nagy része a kapitányt magára hagyva elszöktek a várból. A török had **ezután Eger ellen vonult.**

EGER VÁRÁNAK DIADALA

Eger rendkívül fontos vár volt. Ha a török elfoglalja, akkor végleg kettéhasíthatna volna a nyugati és keleti magyar területeket. **Jól tudta ezt Dobó István várkapitány és a kétezer fős védősereg.** Mintegy 50-70 ezer ellenséges katonával álltak szemben. A küzdelemben a férfiak nemcsak vitézségükkel tűntek ki, hanem leleményességükkel is (például Bornemissza Gergely ördögös tűzszerszámaival). A válságos pillanatokban még a nők is a falakon harcoltak.

Végül **38 napi ostrom után a török had elvonult.** Az oszmán előrenyomulás időszakában, a sorozatos vereségek után ez a győzelem óriási jelentőségű volt. **Az egeri diadal példát mutatott arra, hogy a félelmetes török had is legyőzhető.**

A leleményes egeri „deák”

Bornemissza Gergely, az egeri vár hadnagya kifogyhatatlan volt az ötletekből. Kitalálta például a tüzes kereket. A szekérek két oldalát deszkával befedték, a belsejét megtöltötték gyúlékony anyaggal, kívül szurokfáklyákat, töltött puskákat szereltek rá, s meggyújtva legörgették az ellenségre.

A fortélyos deák tüzes hordókat készíttetett. Ebbe puskaport raktak, a végére puska-csőveket helyeztek, és golyókkal, valamint kénnel töltötték meg. A kén fojtó bűzt árasztott, sercegeve égett, s akinek a bőrére került, az üvöltve szaladt el.

Nem csoda, hogy ha ezek a tüzes szerszámok megjelentek, a törökök fejvesztve menekültek.

81.1. Eger vára egy korabeli metszeten (balra) és napjainkban

SZULEJMÁN UTOLSÓ HADJÁRATA

1566-ban az agg szultán hadserege élén újra magyar földre lépett. Távolsági célja talán Bécs elfoglalása lehetett, de először **Szigetvárt vette ostrom alá. A vár kapitánya Zrínyi Miklós volt.**

82.1. Zrínyi Miklós, a szigetvári hős

82.2. Zrínyi kirohanása, ahogyan azt egy 19. századi festő elképzelte

Az ostrom során a várvédők helyzete napról napra romlott. Hiába várták a felmentő sereget, nem kaptak segítséget. A törökök elvezették a várárok vizét, így fel tudták robbantani a bástyákat. A várban tűz ütött ki. Zrínyi és társai a reménytelen helyzetben sem adták meg magukat: a várkapun kitérve **az utolsó leheletükig küzdöttek**. Hősies haláluk után a várat elfoglalták a törökök.

Zrínyiék nem tudhatták, hogy ekkorra a szultán a táborban elhunyt. Ezt még a török katonák elől is titkolták. **Szulejmán halálával véget ért az Oszmán Birodalom fénykora**, de a török uralom folytatódott Magyarországon.

Egy kortárs történetíró beszámolt Szigetvár ostromának utolsó órájáról. Milyen előkészületeket tett Zrínyi? Milyen fegyverekkel harcoltak?

„[...] látva a kis belső várnak égését [...], a táborból a törökök oly nagy sokasága özönlött ki, hogy az egész mező tele volt ellenséggel. Amikor ezt Zrínyi látta, apródjának megparancsolja, hogy vigye oda rövid selyemzubbonyát. Abba beöltözik, fejére teszi aranyba foglalt kócsagtollakkal és drágakövekkel ékes süvegét, melyet csak ünnepségeken és díszes menyegzőkön szokott felvenni. Zubbonyának zsebébe, jobbról és balról, két erszényt tett, száz-száz arannyal, jutalmul ellenségének, aki őt megöli, s e mellé teszi a vár kulcsait. Azután a sok közül előveszi atyjától örökölt szablyáját. [...] Akkor pedig Zrínyi az égi istenség segítségét hívta, majd kinyitatta a kaput, parancsot adott, hogy a kapu előcsarnokában álló nagy ágyút, melyet sok vas- és láncdarabbal s ólomgolyókkal töltöttek meg, lőjék ki az ellenségre. Zrínyi kerek pajzsral és karddal elsőnek megy a csatába. [...] a megszámlálhatatlan barbár [török] nyilakat, golyókat és dárdákat jégeső módjára zúdítva rájuk, könnyen legyőzte őket.”

1. Társítsd a következő várkapitányokhoz az általuk védett várat: Dobó István, Losonczy István, Zrínyi Miklós, Szondi György! A várak: Drégely, Szigetvár, Eger, Temesvár.
2. Írjatok a király nevében köszönőlevelet az egri hősöknek a diadal után!
3. Mit gondolsz, miért titkolták el a török táborban Szulejmán halálát?
4. Válaszd ki az egyik vár ostromának leírását, majd meséld el padtársadnak!
5. Képzeld el, hogy egy végvár katonái vagytok, és hatalmas török sereg közeleg! Vitassátok meg, mitévők legyetek!

20 *Élet a hódoltság területén*

- Nézd meg az atlaszban, mely területeket foglalta magába az Oszmán Birodalom!
- Milyen terhei voltak a magyar jobbágyoknak a török hódítás előtt?

A TÖRÖK BERENDEZKEDÉS

Magyarország meghódított középső és déli területein, a hódoltságban a törökök kiépítették saját közigazgatásukat. A tartományok élén a pasa állt. A hódoltság vezetője a budai pasa volt.

Az értékesebb földterületek a szultáné lettek, a többit szétosztották szolgálati vagy hűbérturkóként. Így jutottak földhöz a szpáhik, akik lovas-katonai-szolgálatot teljesítettek.

A gyalogos katonák, a janicsárok nem birtokot, hanem zsoldot kaptak. A janicsárok utánpótlását a meghódított népek gyermekadójából* fe-dezték. A gyerekeket erőszakkal elszakították családjuktól, és katonaiskolákban muzulmánokká és kegyel-met nem ismerő harcosokká nevelték.

A nemesség és a tehetős polgárság elmenekült a hódoltságból, de a népesség nagy része ott maradt.

A magyar állami intézmények tovább éltek a Királyi Magyarországon és Erdélyben. Ez éreztette hatását a hódoltsági területen is. Így bár kialakult a török igazságszolgáltatás, a magyarok mégis szívesebben fordultak saját bíráikhoz.

A török hatóságok dolgát nehezítette, hogy a keresztény lakosság nem működött együtt a muzulmán állammal.

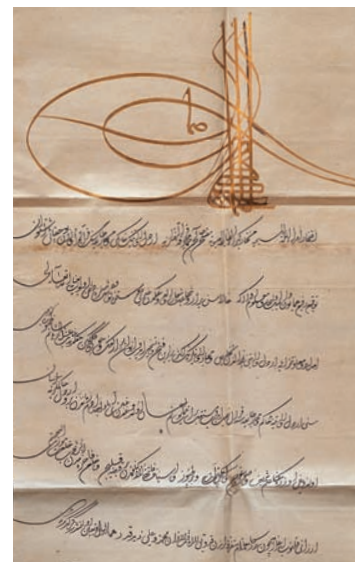

83.2. Janicsár

83.1. Szpáhi

83.3. A török uralom alatt álló Buda (a Duna túlsópartján) és Pest korabeli ábrázolása

83.4. Török hivatalos irat. Felül a szultán „aláírása” látható

84.1. Török bíró, úgynevezett kádi

AZ ADÓZÁS

Az oszmán hódítók alkalmazkodtak a magyar adórendszerhez. **A jobbágyok** ezután török földesuraiknak fizették a kapuadót, és tizedet adtak a termésből. **A török állam** ezenkívül a családfőktől fejadót szedett. (Ez volt a haradzs, amelyet harácsol szavunk őrzött meg.) Emellett gyakran vezényelték várépítési munkákra magyar alattvalóikat. A szultáni birtokokon lakók számára az is előnyös volt, hogy a földesúri terheket a település egy kialakult összegben róhatta le.

A határok bizonytalanok és könnyen átjárhatóak voltak. A végvárak vidékén **ugyanazt a falut sokszor a magyar és az oszmán állam is a sajátjának tekintette, és megadóztatta.**

A török uralom alatt élő jobbágyok nagy részének helyzetét éppen ez a **kettős adóztatás tette nehezzé.** Továbbra is adózniuk kellett ugyanis a korábbi magyar földesúrnak, a királynak és az egyháznak is. Ezeket az adókat a végvári katonák hajtották be, akik portyázásaik során messze bemerészkedtek a hódoltsági területre.

A RABOK SORSA

Ha a **török szultán hadsereget** indított magyar földre, tevéhaton **rabszolga-kereskedők is kísérték.** Csata után a katonáktól megvették a **foglyokat,** és **hosszú láncokra fűzve hajtották őket a rabszolgapiacokra,** hogy ott jó áron túladjanak rajtuk. A fiatal fiúk gyakran kerültek janicsáriskolába. Sokuknak később egykori hazájuk ellen kellett harcolniuk.

Török és magyar oldalon is **szokás volt, hogy foglyul ejtettek embereket.** Ezekért a **rabokért** aztán nagy **váltásdíjat kértek, vagy kicserélték egy másik foglyra.** Ha a fogságba esett magyarokért nem tudták megfizetni a váltásdíjat, akkor a rabok közül egyet szabadon engedtek, hogy összegyűjtse a pénzt. Visszatérésének záloga a többi rab élete volt. A Királyi Magyarország útjait sok ilyen rab katona járta.

84.2. Gazdagon díszített török kard (jatagán). Markolata csontból készült

84.3. Török pénzérme

84.4. Foglyukat kísérő törökök (balra), és zárkájában (képzeletbeli koporsójára támaszkodva) búslakodó magyar rab. Illusztrációk egy korabeli kötetből

85.1. Építészeti emlékek a hódoltság korából: dzsámi* Pécs főterén, és fürdő Budapestén

A szultáni politika része volt, hogy a veszélyesnek ítélt vagy velük szembe forduló magyar előkelőket elfogatták és bebörtönözték. A leghírhedtebb börtönből, az isztambuli Héttoronyból ritkán volt szabadulás.

A TÖRÖK VILÁG EMLÉKEI

A városokban a hódítók saját igényeik szerint rendezkedtek be. Az általuk emelt épületek közül néhány muzulmán minaret, templom, fürdő és sír-emlék még ma is látható.

Az oszmán uralom emlékét nyelvünk néhány szava is őrzi. A budai Tabán városrész neve a török bőrművesekre utal, akik abban a negyedben éltek. A papucs készítését és viseletét is a törököktől vettük át.

Kávészavunk pedig arról tanúskodik, hogy fogyasztását a törökök honosították meg nálunk, bár ezt az italt a magyar népesség csak lassan kedvelte meg.

85.2. Gazdagon díszített török kanna

A kolduló rabok levelet vittek magukkal, melyet török fogvatartójuk írt. Ezzel tudták igazolni, hogy mire gyűjtik a pénzt. Az alábbiakban is egy ilyet olvashatsz. Mit tartalmaz?

„Adom tudtára minden rendeknek, az kiknek illik, kiváltképpen végvári fő- és vicekapitány [alkapitány] uraméknak, ő nagyságoknak, őkegyelmeknek, hadnagy és vajda uraméknak és minden tisztnek, városi és falusi bírának, polgároknak, hogy ez levelemet mutató esztergomi Fodor László nevű rabnak koldulásával kell szerét vennie sarca megfizetésének. Annak okáért kérek felül megnevezett minden rendeket, [...] hogy valahol ezen rab igaz koldulásban jár; [...] senkitől meg ne háboríttassék, engedvén neki három esztendőre való koldulásra ez levelem ereje mellett szabadságot.”

1. Ki volt a török hódoltság vezetője? Hogyan hasznosították a törökök az elfoglalt területeket?
2. Melyik nem illik a sorba: szpáhi, janicsár, haradzsz? Választásod indokold is!
3. Mi jellemezte a török adózást? Mit jelent a kettős adóztatás?
4. Milyen sors várt a rabokra? Melyik volt a leghírhedtebb török börtön?
5. Nézz utána, hogy lakóhelyed állt-e török uralom alatt!
6. Alakítsatok kisebb csoportokat! Képzeljétek el, hogy foglyok vagytok, akik közül egyet a török elenged, hogy összegyűjtse a többiekért is a váltságdíjat! Válasszátok meg őt, és utána tartson kolduló beszédet egy magyar városban!

27 Magyarország a Habsburg Birodalomban

- Milyen Habsburg-ellenes felkelésekről tanultál? Miért tört ki a Rákóczi-szabadságharc?
- Milyen kiváltságokkal rendelkezett a magyar nemesség? Sorolj fel néhányat!

110.1. III. Károly király (1711–1740). Nevéhez fűződik a Habsburgok nőági örökösödésének elfogadtatása. Milyen esemény zárult le uralkodásának kezdőévében?

110.2. Magyarország a 18. században a nemesi vármegyék* határaival

MAGYARORSZÁG A TÖRÖK KIÜZÉSE UTÁN

A török kiűzése után Magyarország teljes egészében az osztrák Habsburgok uralma alá került.

A Habsburg Birodalom ekkoriban két nagyobb területből állt: az úgynevezett örökös tartományokból, illetve a Magyar Királyságból. Az örökös tartományokban az uralkodó korlátlan akarata érvényesült. Magyarországon azonban a törvényeket a rendi országgyűlés hozta. Igaz, az ország kormányzását végző hivatalok az uralkodónak tartoztak

110.3. III. Károly pecsétje

110.4. Több kormányhivatal székhelye, Pozsony egy metszeten

felelősséggel. A magyar **nemesek érdekeit hatékonyan tudták védeni** és érvényesíteni a vármegyékben is.

A Habsburgokat a **fiúágon való kihalás veszélye fenyegette**, el kellett tehát egész Európával és saját tartományaikkal is fogadtatni a **női örökösödést**. Az erről szóló családi rendelkezést, a **Pragmatica Sanctiót** [pragmatika szankció] a magyar országgyűlés is **törvénybe foglalta**.

111.1. A magyar államszervezet felépítése

A FEGYVERREL KIVÍVOTT ÖRÖKSÉG

Mária Terézia apja a legtöbb európai uralkodóval elfogadtatta ugyan, hogy halála után leánya kerül a trónra, az ígéretek azonban keveset értek. **Amikor Mária Terézia (1740–1780) trónra lépett, fegyverrel kellett megvédenie örökségét.** Kirobbant az osztrák örökösödési háború.

A gyenge hadsereggel rendelkező **királynő felismerte, hogy egyedül a magyarok segítségében bízhat.** Ezért összehívta az országgyűlést. A **rendek** – miután Mária Terézia megesküdött, hogy tiszteletben tartja ősi kiváltságait – **életüket és vérüket ajánlották fel.** Rövidesen közel hetvenezer magyar harcolt a császári hadseregben. **Segítségükkel a királynő meg tudta menteni birodalmát.**

111.2. Európa az osztrák örökösödési háború után. Hasonlítsd össze a 108. oldalon található térképpel! Hogyan változott a Habsburg Birodalom területe?

A császári gyermekáldás

III. Károlynak nyolcévi házasság után sem született gyermeke. Hiába itatták likőrökkel és erős borokkal a császárnét, csak bevörösödött az orra, amely haláláig úgy is maradt.

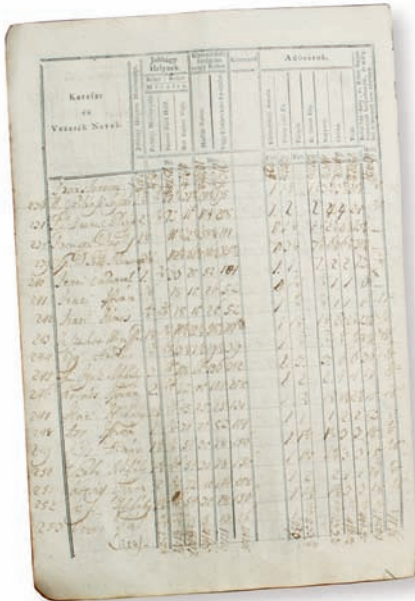
Végül hálószobáikat telefestették pajzán képekkel, s hogy ettől-e, nem tudni, de megindult a gyermekáldás. A császárné először egy fiúnak adott életet, de ő félévesen meghalt. Ezután még három lányuk született, a legidősebb, Mária Terézia 1717-ben.

111.3. A pozsonyi országgyűlésen Mária Terézia a magyar nemességtől kért segítséget trónja megvédésére. A rendek „életüket és vérüket” ajánlották fel az uralkodónő számára

112.1. Mária Terézia koronázására kiadott emlékérem

112.2. Urbárium. A jobbágyrendelet értelmében mindenhol urbáriumokban rögzítették, hogy a jobbágyok milyen szolgáltatásokkal tartoznak a földesuruknak

KÍSÉRLET A BIRODALOM KORSZERŰSÍTÉSÉRE

A hosszan tartó háború rávilágított a Habsburg állam gyengeségére is. **Az uralkodónó felismerte, hogy korszerűsíteni kell birodalmát. Olyan reformokat akart bevezetni, amelyek a felvilágosodás eszméiből táplálóztak.**

Törekvéseit **Magyarországon** a törvények betartásával nem tudta megvalósítani, mert **beleütközött a jogaihoz ragaszkodó nemesség ellenállásába. Ezért később nem hívta össze az országgyűlést, és rendeletekkel kormányzott.**

Meg akarta védeni a jobbágyokat a földesurak túlkapásaival szemben. Szükség is volt erre, hiszen csak így tudta elérni, hogy képesek legyenek fizetni az állami adókat is. **Jobbágyrendeletében meghatározta tehát, hogy milyen szolgáltatásokkal (azaz úrbérrel) tartoznak földesuraiknak, s szabályozta a jobbágytelkek nagyságát is.**

Kötelezővé tette az alsó szintű oktatást. Diplomás orvosok és szakképzett szülész-nőkö alkalmazását írta elő az egészségügyben.

Komoly ellenállást váltott ki **vámrendelete**. Ez **azt a célt szolgálta, hogy Magyarország elsősorban élelmiszert és mezőgazdasági cikkeket állítson elő**, s az örökös tartományokban fejlődjön az ipar.

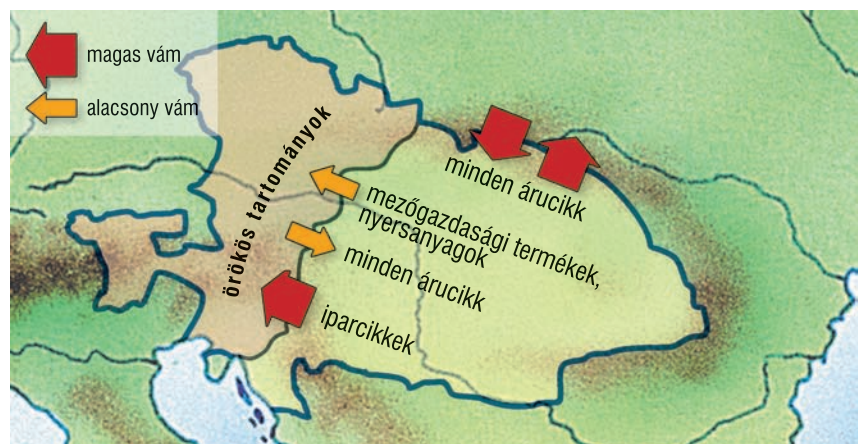
II. JÓZSEF, A „KALAPOS KIRÁLY”

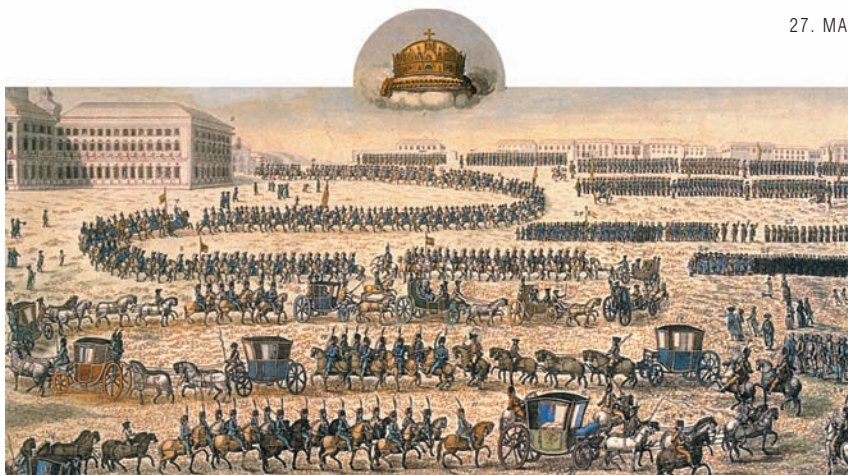
Mária Terézia politikáját az 1780-ban trónra lépő **fia, II. József folytatta**. Birodalmában sokat utazott. Népszerűvé tette egyszerű megjelenése, s az, hogy a panaszosokat mindenütt meghallgatta rangjukra való tekintet nélkül.

Eszménye egy olyan központosított, egységes állam létrehozása volt, amelyet a felvilágosodás szellemében kormányoznak. Nem volt tekintettel tehát az egyes tartományok szokásaira, hagyományaira.

Azért, hogy szabad kezet kapjon Magyarország kormányzásában, az országgyűlést sem hívta össze, s **nem is koronáztatta meg magát a Szent Koronával.** Így nem kellett felesküdni az ország ősi alkotmányára. **Ezért nevezték „kalapos királynak”.** A koronát Bécsbe vitette, s mint egyszerű ékszert a kincstárban helyeztette el.

112.3. Mária Terézia vámrendelete. Figyeld meg, hol és milyen árucikkekre alkalmaztak magas (piros), illetve alacsony (sárga) vámtételeket! Magyarországon a mezőgazdaság vagy az ipar fejlődését segítette-e inkább ez a vámrendszer?

113.1. A Szent Korona hazahozatala. II. József halála előtt pár nappal utasítást adott a korona Magyarországra szállítására. Nemzeti ereklyénk útját mindenhol ünneplő tömeg kísérte

RENDELETEI A FELVILÁGOSODÁS SZELLEMEBEN

II. József **türelmi rendeletével szabaddá tette a protestánsok és a görögkeleti* vallásúak számára hitük gyakorlását.** Szabadon vállalhattak hivatalt, templomokat építhettek, s iskolákat tarthattak fenn.

Feloszlatta a hasznos munkát nem végző szerzetesrendeket, vagyis azokat, amelyek nem foglalkoztak tanítással vagy betegápolással.

Tovább **könnyített a jobbágyok helyzetén. Biztosította számukra a szabad költözködés jogát,** a pályaválasztás szabadságát. Megtiltotta a botozással való megbüntetésüket.

Birodalma minden tartományában hivatalossá – azaz **államnyelvvé* – tette a németet.** Így Magyarországon a közigazgatás, a bírászkodás és az oktatás nyelve a latin helyett a német lett.

Rendeletei komoly ellenállást váltottak ki a magyar nemesek körében. **A beteg uralkodó ezért halála előtt – a jobbágy- és a türelmi rendelet kivételével – minden intézkedését visszavonta.**

Mária Terézia egyik leveléből idézünk az alábbiakban. Milyen cél vezérelte az uralkodónót jobbágyrendelete meghozatalakor?

„Valóban lelkiismeretem furdal, ha látom, hogyan bánnak el szegény emberekkel; nem akarok elkárhozni egypár mágnás és nemes miatt. Sok hónapokon át iparkodtam, hogy elveimet egyeztessem az ország alaptörvényeivel, de munkám kárba veszett, és árát a szegények fizetik meg. Nem akarok mást, mint a közjót, melyet nem szabad, hogy magánérdek gátoljon.”

113.2. II. József (1780–1790) portréja

A takarékos császár

Kazinczy Ferenc, a neves író gyermekkorában találkozott II. Józseffel. A császár Sárospatakon megállva megengedte, hogy az ebéd alatt az urak és családtagjaik jelen legyenek.

Ekkor a gyermek Kazinczy álmélkodva látta, hogy a császár kabátjának könyökére foltot varrtak. II. József nem szerette ugyanis a pazarlást és a hivalkodást, és takarékossgával jó példát akart mutatni.

1. Milyen részekből állt a Habsburg Birodalom? Hogyan kormányozták az örökös tartományokat és Magyarországot? Milyen különbségek voltak?
2. Mit mond ki a *Pragmatica Sanctio*?
3. Miért robbant ki az osztrák örökösödési háború?
4. Miért vezetett be Mária Terézia rendeleti kormányzást? Melyek voltak a legfontosabb rendeletei?
5. Milyen céljai voltak II. Józsefnek? Miért nevezték „kalapos király”-nak?
6. Mely rendeleteiben ismerhető fel a felvilágosodás hatása? Melyek célozták az egységes állam megteremtését?
7. Képzeljétek magatokat a magyar országgyűlés tagjainak helyébe! Tartsatok vitát a *Pragmatica Sanctio* elfogadásáról!

146.1. I. Ferenc (1792–1835) osztrák császár és magyar király

34 A reformkor

- Milyen jogokat őrzött meg a magyar nemesség a Habsburg Birodalomban a 18. században?
- Milyen gazdasági szerepet szánt Magyarországnak a Habsburg kormányzat?

A KORSZAK ELŐZMÉNYEI ÉS KEZDETE

A napóleoni háborúk győztes befejezése után **az uralkodó nem hívta össze a magyar országgyűlést, és rendeletekkel kormányzott.**

A magyar rendek tiltakozásul nem hajtották végre az uralkodói rendeleteket. A nemességnek ez a magatartása hatással volt a társadalom egészére: romlott a közbiztonság, nőtt a katonaszökevények száma. Az ellentétek kiéleződése hosszú távon nem szolgálta az udvar érdekeit sem, ezért a király **1825-re újra összehívta az országgyűlést.**

A gazdaságban jelentkező válságjelek hatására **a nemesség soraiból egyre többen ismerték fel, hogy le kell mondaniuk kiváltságaik egy részéről.** Teret kell engedni a polgári értékeknek a gazdaságban és a társadalomban egyaránt, mert ettől a haza és a nemzet megerősödése várható a birodalmon belül. **A változásokat törvényes keretek között, reformok útján szeretnék volna végrehajtani, hogy elkerüljék a robbanásszerű forradalmat.**

Amikor ez a gondolkodásmód elterjedt, s a felismerés egyre több nemes fejében gyűjtött világot, akkortól beszélhetünk reformkorról. Ezen időszak kezdetét az 1820-as évek végétől számíthatjuk, s az 1848-as forradalom zárja le.

A REFORMKOR VITÁINAK SZÍNTERE

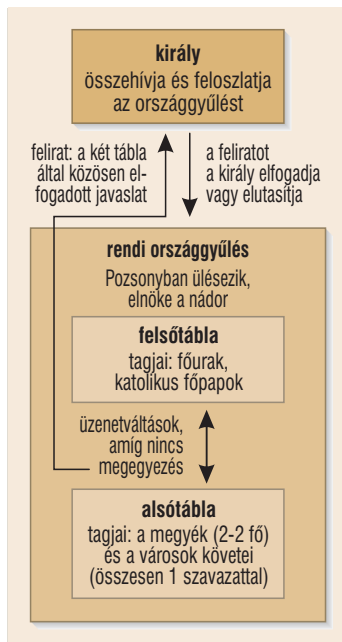
A polgárosodás programjának kidolgozására csak hosszas viták kereszt-tüében kerülhetett sor. **Magyarországon nem volt gazdaságilag erős és számában jelentős polgárság, ezért a nemességnek kellett a polgári átalakulás programját kidolgoznia és végrehajtania.**

1825 után **az uralkodó rendszeresen összehívta a rendi országgyűlést Pozsonyba,** ahol parázs viták folytak. **A felsőtáblán a magyar arisztokrácia férfi tagjai** születési joguknál fogva vehettek részt a törvények megalkotásában. **Az alsótáblára minden vármegye nemessége két-két követet választott.** Itt kaptak helyet a szabad királyi városok követei is, de nekik mindössze egy szavazatuk volt. Az országgyűlésen **a reformok mellett szólalt fel például Széchenyi István gróf, Wesselényi Miklós báró, Deák Ferenc és a Himnusz költője, Kölcsey Ferenc is.**

Két országgyűlés között a nemesség a megyegyűléseken politizált. A programok, gondolatok népszerűsítésének eszköze és **a viták színtere lett a sajtó is,** hiszen az újságokat egyre többen olvasták.

A POLGÁRI ÁTALAKULÁS ALAPKÉRDÉSEI

A megoldásra váró problémák közül kiemelkedett a jobbágykérdés. Többen megfogalmazták, hogy az ő helyzetükön változtatni kell: jogokhoz kell juttatni őket. **A jobbágyfelszabadítás gondolata egyre szélesebb teret nyert.**

146.2. Az országgyűlés felépítése. Hány részből állt?

147.1. A reformkori országgyűlések meghatározó alakjai (balról): Széchenyi István, Deák Ferenc, Wesselényi Miklós és Kölcsey Ferenc

A **nemesi kiváltságok felszámolása** (pl. az adómentességük megszüntetése) is egy igazságosabb társadalom kialakításához vezethetett. **Az ősi-ség törvényének eltörlése szintén időszerűvé vált.** A bankok ugyanis nem fogadták el hitelfedezetként a nemesi birtokot, hiszen ha az adós nem fizetett, birtokát nem vehették el tőle.

A cenzúra* eltörlése, a **sajtószabadság* megteremtése is a korszak meghatározó kérdésévé vált.** Az 1830-as évektől kezdve **egyre többen** vetették fel a Szent István-i állam területi egységének gondolatát, vagyis **követelték az uniót, az egyesülést Erdéllyel.**

Az átalakulás igénye és elkerülhetetlensége azonban leginkább a magyar gazdaság helyzetén mutatkozott meg.

GAZDASÁGUNK ÁLLAPOTA

A magyar gazdaság fejlődését döntően még mindig az határozta meg, hogy egy nagyobb egységhez, a Habsburg Birodalomhoz tartozott. **Bécs célja** ugyanis **a birodalmon belüli munkamegosztás fenntartása volt**, melynek keretében Magyarország feladata a mezőgazdasági termények előállítás. A fejlődés akadálya volt az is, hogy Magyarország önálló államháztartással* nem rendelkezett. **Az országból származó bevételeket** (adók, vámok) **az eladósodott birodalom költségeinek fedezésére fordították.**

A mezőgazdaság fejlődését a tőkehiány és a roboton alapuló gazdálkodás akadályozta. Ennek ellenére **lassú változások indultak meg.** Komoly előrelépést jelentett a kukorica és a burgonya térhódítása. Ez változatosabbá tette az emberek táplálkozását. A korszakban Magyarország Európa legnagyobb dohánytermelőjévé vált.

147.2. Céhpecsét. A céhrendszer köztiségei még a reformkorban is gátolták az ipar fejlődését

147.3. Egy pesti selyemmanufaktúra korabeli ábrázolása

147.4. A pesti vasútállomás, az ún. indóház

Alulírott főügyvivőség jelenti, hogy a vásár ideje alatt semmi akadályok sem hátráltatják a hajózást, hanem a következő rendben történnek az indulások:	
A. fölfelől:	
Pestről Pozsonyba minden közbeeső állomáshelyeken úgy személyek, mint jószágok fel fog-	szá
nak vétetni aug. 27-től egész sept. 2-kaig minden	lo
nap reggeli 5 órakor.	
Pestről Bécsebe, minden közbeeső állomás	úg
sal érintkezve, minden nap déli 12 órakor.	re
Sept. 3-kától kezdve naponként reggeli 6 óra-	fé
kor induland egy gőzhajó Bécsebe.	
B. Lefelől:	Az
Pestről Eszékre pénteken augusztus 25-kén.	(1
„ „ szombat „ 26-kán.	—

Híradás	
a magyar középponti vasútoni menetórakról, 1848-ki szeptember 1-ső napjától további rendeléseig.	
	
Pestről Vácra 7 órakor reggel. 3 órakor 30 percz délután.	Pestről Szolnokra. 6 órakor 30 percz reggel. 1 órakor 30 percz délután.
Vácra Pestre 8 órakor 30 percz reggel. 5 órakor 45 percz délután.	Szolnokról Pestre 6 órakor 45 percz reggel. 1 órakor 45 percz délután.
A magyar középponti vasut igazgatóságától.	
(8) Haszonbérlet.	(1,3) Árverési hirdetmény.
A magyar hadügyminisztérium 3754-ik szám.	

148.1. Korabeli gőzhajó- és vonatmenetrend. Szeptember 1-jén indulva Szolnokról Pozsonyba szeretnél eljutni. Tervezd meg az utazást vonattal és gőzhajóval! A vonat menetideje Szolnok és Pest között 3 és fél óra volt, a gőzhajó pedig Pestről kb. 24 óra alatt ért Pozsonyba

148.2. A juhtenyésztésben a hagyományos racka helyett új, több és jobb gyapjút adó fajtákat honosítottak meg

Az állattenyésztésben a juhtenyésztés fellendülése figyelhető meg. A birodalom textilipara szinte korlátlan mennyiségben vásárolta fel a gyapjút. A korszak „legnépszerűbb” állata a ló volt. A minőségi lóállomány rangot jelentett a főnemesek számára, és emellett kiváló gazdasági vállalkozásnak is számított, hiszen a hadsereg sok lovat vásárolt fel.

Az ipar igen szerény keretek között fejlődött, s elsősorban a földesúri birtokokon megtermelt nyersanyagokat dolgozta fel. A malomipar, szeszipar, cukoripar, papíripar fellendülése a legszembetűnőbb. **Az iparcikkek nagy részét még a céhek műhelyeiben állították elő.**

A fejlődés egyik legfőbb akadálya a közlekedés elmaradottsága volt. A kereskedelem fellendítése elkerülhetetlenné tette a folyók hajózhatóvá tételét, vasútvonalak megtervezését és megépítését. **Megkezdték a folyók szabályozását, és megjelentek az első gőzhajók a Balatonon és a Dunán. 1846-ban pedig átadták a Pest–Vác, egy évvel később a Pest–Szolnok vasútvonalat.**

Az alábbiakban a kor neves zeneszerzőjének, Berlioznak az emlékirataiból idézünk, amelyben az 1845-ös magyarországi utazásáról is írt. Mi nehezítette a magyar közlekedést?

„A Bécstől Pestig terjedő hatalmas síkság egész területén [...] a talaj [...] valami finom porból áll, [...] és amikor az eső átmedvesíti, kátyúkat alkot. [...] Nem szárazföldi, hanem sárföldi útnak kellett volna mondanom. [...]

A Duna egyszerre csak fejébe veszi, hogy kiárad, és dühögő hullámaival elborítja azt a fekete árkot, amelyben tizenöt órája tocsogunk, s amelyet a helybeliek konokul országútnak neveznek!? Megadó szunyókálásomból éjfélkor felriasztott a fogat mozdulatlansága, és a körülöttünk mennydörögve zuhogó víz moraja. A kocsis, aki találomra hajtott, egyenesen bevitt a folyó ágyába, s most már moccanni sem mert. A víz közben folyton emelkedett. Egy magyar tiszt [...] [korábban] két vagy három ízben megszólított [...].

– Kapitány úr! – szóltam hozzá most már én is [...] – Nem gondolja, hogy vízbe fulladunk?

– De igen uram, ezt gondolom. Szolgálhatok egy szivarral?”

A szorult helyzetbe került kocsit végül egy arra járó paraszt húzta ki a vízből, nagy szolgálatot téve utasainak.

1. Mettől meddig tartott a reformkor? Fejtsd ki, mit jelent ez a kifejezés!
2. Sorold fel, hol zajlottak a reformkor vitái!
3. Melyik a kakukktójtás? Az alább felsoroltak közül egy nem illik a sorba. Válaszd ki, és magyarázd meg, hogy miért! jobbágyfelszabadítás; a nemesi adómentesség megszüntetése; az ősiség törvényének eltörlése; cenzúra; unió
4. Nevez meg néhány olyan tényezőt, amely akadályozta a magyar gazdaság fejlődését a 19. század első felében!
5. Képzeld el, hogy követek vagytok egy reformkori országgyűlésen! Tartsatok vitát a megoldandó kérdésekről!

35 Széchenyi István, a reformok első megfogalmazója

- Mit mondott ki az ősiség törvénye? Mikor hozták meg?
- A jobbágyok melyik szolgáltatását nevezték robotnak?

SZÉCHENYI CSALÁDI HÁTTERE ÉS IFJÚKORA

Széchenyi István gróf arisztokrata családban született. Édesapja Széchényi Ferenc, a Nemzeti Múzeum megalapítója. Édesanyja Festetics Julianna, a keszthelyi Georgikont alapító Festetics György gróf testvére.

A fiatal Széchenyi, mint a legtöbb főnemesi ifjú, belépett a hadseregbe. Részt vett 1813-ban Lipcsénél a „népek csatájában”. Bátorságáért több kitüntetést kapott. A háború alatt és után **beutazta Európát**. Útja során **világossá vált számára, hogy** a nyugati viszonyokhoz képest **Magyarország mennyire elmaradott**. Különösen angliai útja volt rá nagy hatással. A családi hagyományok alapján is **megérlelődött benne a gondolat: tenni, cselekedni kell a haza felemeléséért**.

SZÉCHENYI REFORMPROGRAMJA

1830-ban jelent meg első komoly visszhangot kiváltó munkája, a *Hitel*. Ebben **arra a következtetésre jutott, hogy a fejlődés akadályai a kiváltságaihoz ragaszkodó nemesi magatartás**. **El kell tehát törölni például az ősiség törvényét**, hisz ezáltal lesz hitelképes a nemesi birtok.

Javítani akart a jobbágyok helyzetén is. Érdeklétté kívánta őket tenni a munkában, hogy hatékonyabban dolgozzanak, ezért **a robot megszüntetését javasolta**. **Programjának fontos pontja volt a közteherviselés* gondolata**, vagyis hogy a nemesség is adozzon.

Szerinte **a polgári átalakuláshoz** szükséges törvényeket az országgyűlésnek kell meghoznia. **A folyamat vezető erejének az arisztokráciát tekintette**. Mivel Magyarország jövőjét hosszú távon is csak a Habsburg Birodalmon belül tudta elképzelni, **meg akarta nyerni a bécsi udvar támogatását**.

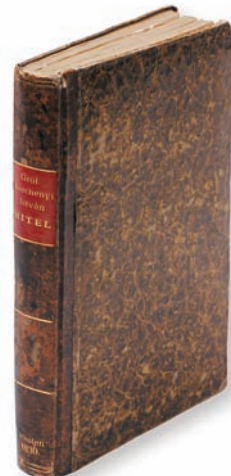
149.2. A Széchenyi család kastélya Nagycenken

Széchenyi gyermekkorra

A gróf gyermekkorában sokat betegeskedett, és saját bevalása szerint tanulni sem szeretett. *„Nekem [...] végtelenül nehéz felfogásom volt, gyermekkoromban szinte semmilyen; 6-7 esztendőskoromban a legnagyobb fáradtsággal sem tudtak megtanítani még olvasni sem.”* – olvashatjuk egy későbbi feljegyzésében.

149.1. Széchenyi (1791–1860) fiatal korában több nagy utazást tett. A fenti kép keleti utazása idején ábrázolja

149.3. A *Hitel* egy példánya

150.1. Széchenyi nevéhez fűződik a Magyar Tudományos Akadémia megalapítása.

Az Akadémia épületének falán látható dombormű azt a pillanatot örökíti meg, amikor Széchenyi birtokainak egyéves jövedelmét ajánlotta fel a magyar nyelv ápolására felállítandó Tudós Társaság (a mai Magyar Tudományos Akadémia) létrehozására

GYAKORLATI ALKOTÁSAI

Széchenyi gyakorlati alkotásaival is hozzájárult az ország fejlesztéséhez. Első országgyűlési fellépésén, **1825-ben felajánlotta birtokainak egyéves jövedelmét a Magyar Tudományos Akadémia létrehozására.** Ennek feladata a magyar nyelv és kultúra ápolása lett.

Széchenyi különösen sokat tett a közlekedés fejlesztéséért. **Kezdeményezte** az első állandó híd, a **Lánchíd felépítését** Pest és Buda között. **Beindította a gőzhajózást** a Balatonon, s szervezője volt a dunai gőzhajózásnak is. Ennek előmozdítása érdekében **terveket készített a Tisza és a Duna alsó szakaszának szabályozására.**

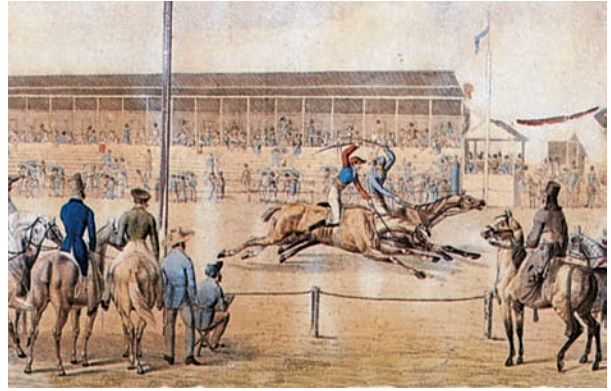
Támogatta az ipar fejlődését is. **Részt vett az óbudai hajógyár alapításában.** Azért, hogy „*házánk gabona helyett végképp liszttel űzze kereskedését*”, Pesten **gőzmalmot létesített.** **Országszerte népszerűsítette a selyemhernyó-tenyésztést,** amelyre manufaktúrákat lehetett alapozni.

150.2. Sorold fel Széchenyi István legjelentősebb gyakorlati alkotásait az alábbi rajzok alapján!

151.1. A tervezett Lánchíd rajza a háttérben Buda várával

151.2. Széchenyi nevéhez fűződik a „lófuttatás” elindítása is

Neki köszönhető a lóversenyzés elindítása Pesten. Angol mintára kaszinókat szervezett, melyek a társasági élet központjává váltak. Itt az emberek újságokat, könyveket olvashattak, és eszmét cserélhettek politikai, közéleti kérdésekről.

Pestet és Budát kívánta az ország fővárosává fejleszteni. Ő használta először a Budapest megnevezést.

SZÉCHENYI HATÁSA A HAZAI KÖZVÉLEMÉNYRE

A gróf programja és gyakorlati alkotásai elsősorban a magyar gazdaság fejlesztését célozták meg. Úgy vélte, hogy a gazdasági átalakulás a társadalom polgárosodását is elindítja.

Műveit sokan olvasták. A *Hitelből* például 5000 darabot adtak el, ami akkoriban kiugróan magas példányszámnak számított. Törekvéseit azonban a magyar arisztokrácia nagy része mégis értetlenséggel, a bécsi udvar pedig gyanakvással fogadta. A közvélemény viszont lelkesen ünnepelte őt.

Jelentőségét a pályatárs, Kossuth Lajos fogalmazta meg a legszembetűnőbben: „Ujjait a kornak üterére tevő, és megértette liúktetésait. És ezért, egyenesen ezért tartom én őt legnagyobb magyarnak [...]”

A Lánchíd gondolata

1820 decemberében Bécsben elhunyt Széchenyi édesapja. Az ifjú gróf ezredénél szabadságot kért, hogy hazautazhasson. A jégzajlás miatt híd hiányában csak egy hét után tudott csónakon átkelni Pestről Budára. A következőket jegyezte ekkor a naplójába:

„[...] egyévi jövedelmemet fordítom rá, ha Buda és Pest közt híd épül, s hogy ezért, jól lehet Pesten lakni alkalmasint sohasem fogok, egyetlen krajcár kamatot vagy akár visszafizetést sem fogok követelni. Az a gondolat, hogy hazámnak fontos szolgálatot tettem, majd bőségesen kárpótol.”

Egy fennmaradt anekdota szerint a következő beszélgetés zajlott le egy országgyűlési követ és Széchenyi között, amikor az értesült a gróf lóversenyzetési terveiről. Mivel érvel a gróf a lóversenyzés mellett?

„– Na, Pista! Hallottam megint valami bolondot. Most már meg lovakat is akarsz futtatni? De mi haszon van abból, hogy a ló fogadásból egyszer nagyon sebesen fut? [...]”

– Hát te minek viseled a kardod az oldaladon? Hisz nincs ellenség rajtunk. Add el, édes barátom! – így Széchenyi.

– Azt már nem cselekszem, ha én hasznát nem vehetem, jöhet idő, veszi hasznát más, mert amint apám mondá, olyan kard ez. [...]”

– Látod, te nem akarod eladni a kardot, mert tudod, hogy jó és biztos vasa van, mert már próbálva van; én is azért akarok lófuttatást, hogy jó fajta lóra tegyünk szert. De ezt csak úgy érhetjük el, ha jókor kipróbáljuk.”

1. Milyen családi példák ösztönözték hazafias cselekedetekre Széchenyit?
2. Melyek voltak programjának fontosabb elemei?
3. Sorold fel a legfontosabb gyakorlati alkotásait a tankönyv rajzainak segítségével!
4. Ki nevezte őt a legnagyobb magyarnak?
5. Tételezzük fel, hogy egy kaszinó tagjai vagytok az 1830-as években! Beszélgetsetek Széchenyi elképzeléseiről!

Tartalom

Visszatekintő	6
---------------------	---

A VIRÁGZÓ ÉS A HANYATLÓ KÖZÉPKOR MAGYARORSZÁGON

1. A háromszor koronázott király	10
A címerek történetéből (Olvasmány)	13
2. Nagy Lajos, a lovagkirály	14
3. Magyarország Zsigmond király idején	16
A romák története (Olvasmány)	19
4. A törökverő Hunyadi János	20
5. Mátyás uralkodása	23
6. Mátyás király udvarában	25
Budán jártam vásárban (Olvasmány)	28
7. Parasztháború és a mohácsi vész	30
A mohácsi csata a forrásokban (Forráselemzés)	32
8. Az ország három részre szakad	33
Összefoglalás	35

AZ ÚJKOR KEZDETÉN

9. A nagy földrajzi felfedezések	38
10. Amerika őslakói: az indiánok	41
A tűzfegyverek megjelenése (Olvasmány)	44
11. A világgazdaság kialakulása	46
12. A vallás megújulása	49
13. A spanyol világbirodalom és Németalföld	52
14. A tengerek királynője, Anglia	55
Élet a tengereken (Olvasmány)	58
15. A „napkirályok” százada	60
Tudomány és kultúra az újkor kezdetén (Olvasmány)	63
Európa a 18. században (Olvasmány)	64
16. A „fény százada”	66
Az Európán kívüli világ (Olvasmány)	69
17. Az észak-amerikai függetlenségi háború	71
18. Élet a kora újkorban	74
Összefoglalás	77

MAGYARORSZÁG AZ ÚJKOR KEZDETÉN

19. A várháborúk kora	80
20. Élet a hódoltság területén	83
21. Királyság és fejedelemség	86
22. Ami összetartotta a három részre szakadt országot	89

Tartalom

Élet a kollégiumokban (Olvasmány)	91
A királyok bora, a borok királya (Olvasmány)	92
23. Erdély a 17. században	94
24. Habsburg- és törökellenes küzdelmek	97
25. A török kiűzése	100
26. A Rákóczi-szabadságharc	103
A nagyságos fejedelem életéből (Olvasmány)	106
A Habsburg-család (Olvasmány)	108
27. Magyarország a Habsburg Birodalomban	110
Képek Mária Terézia életéből (Olvasmány)	114
28. Magyarország társadalma és gazdasága a 18. században	115
„Aki az ördöggel szerződést köt [...], tűzhalállal lakoljon!” (Olvasmány)	118
Festetics György és a Georgikon (Olvasmány)	120
Összefoglalás	121

A POLGÁRI ÁTALAKULÁS KORA

29. A nagy francia forradalom	124
30. Napóleon, Európa ura	127
Napóleon élete (Olvasmány)	130
31. Az ipari forradalom	132
32. Az ipari forradalom társadalmi következményei	135
A kapitalizálódó világ mindennapjai (Olvasmány)	137
33. A forradalmak kora	140
Összefoglalás	143

REFORMKOR, FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC

34. A reformkor	146
35. Széchenyi István, a reformok első megfogalmazója	149
36. Kossuth Lajos, a nemes pályatárs	152
37. A változó társadalom és életmód	154
Az árvízi hajós (Olvasmány)	157
38. Magyarország az átalakulás kapujában	158
39. Az áprilisi törvények és a Batthyány-kormány működése	161
40. Önvédelmi háború és szabadságharc	164
Huszárok a szabadságharcban (Olvasmány)	167
41. Vereség és megtorlás	169
Arad, a „magyar Golgota” (Olvasmány)	172
Komárom, a bevehetetlen erőd (Olvasmány)	174
Összefoglalás	175
Függelék	176

